

Seymur Cənnət oğlu Aslanov
AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun
"Müasir dövr etnoqrafiyası" şöbəsinin doktorantı
E-mail: Seymur.aslanov.86@list.ru

XIX-XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ BƏRDƏDƏ XALQ YAŞAYIŞ EVLƏRİ (etnoqrafik-çöl materialları əsasında)

Açar sözlər: Bərdə, məskən formaları, yaşayış evlərinin tipi, tikinti materialı, daxili sahman

Ключевые слова: Барда, форы поселений, типы жилых домов, строительный материал, внутреннее убранство,

Key words: Barda, dwelling forms, type of the dwelling houses, construction material, internal comfort

Tarixi şəhərlərin məişət və mədəniyyətinin tədqiqi Azərbaycan etnoqrafiya elminin aktual problemlərindən biridir və şəhərin ümumi mənzərəsinin bərpası baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Şəhər mədəniyyətinin və ümumiyyətlə, sivilisasiyanın formalaşmasının əsas göstəricilərdən biri tikililərdir və bu amil ilk növbədə təbii-coğrafi şərait və tikinti materiallarının növü və mövcudluq dərəcəsi ilə sıx bağlıdır. Bu nöqtəyi nəzərdən Azərbaycanın tarixi şəhərlərindən biri olan Bərdənin xalq yaşayış evlərinin etnoqrafik baxımdan öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Düzən Qarabağda yerləşən qədim Bərdənin əhalisi tarixən sakin olduqları təbii-coğrafi şərait və inşaat materiallarının zənginliyi sayəsində müxtəlif tipli yaşayış evləri inşa etmiş və bu amil Bərdə şəhərinin formalaşmasına təsir göstərmiş və əksini buradakı ənənəvi tikinti mədəniyyətində tapmışdır

Bərdədə maddi mədəniyyətin əsas elementlərindən biri sayılan yaşayış evləri ayrıca olaraq tədqiqatə cəlb edilməmişdir. Bu sahədə ilk tədqiqat işi olan məqalənin yazılmasında əsas məqsəd XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində Cavanşir qəzasının tərkibində olan Bərdədə inşa edilmiş müxtəlif tipli xalq yaşayış evlərinin öyrənilməsidir.

Azərbaycanda mənşə etibarilə müxtəlif tarixi dövrlərə məxsusu yaşayış evləri olmuşdur. Bunlar əsasən daimi yaşayış evləri qazma, yarımqazma, təbii və süni mağaralardan, qaradamlardan, möhrə-kərpic evlərdən, müvəqqəti yaşayış evlərdən isə alaçıq, dəyə, daxal, çovustan və s. ibarət olmuşdur (1, 32)

Bərdədə də belə ev tiplərindən bir neçəsi (qazma, daxal, qaradam, pəyə evlər, müvəqqəti yaşayış evləri-dəyə, alaçıq və s.) olmuş və onlar özünəməxsus konstruksiya və interyeri ilə fərqlənmişlər. Evtikmə sənətində, onun memarlıq xüsusiyyətlərində xalqın ənənəvi məşğuliyyəti də az rol oynamamışdır. Evlər tikilərkən relyef, iqlim şəraiti, tikinti materialı, küləyin istiqaməti və s. nəzərə alınır.

Q.Osipovun Bərdədə XIX əsrin sonlarında bir neçə ev tipinin – kasıb əhalinin yaşadığı, əsasən qarğı, qamış və çiy kərpicdən, daha imkanlı şəxslərin daş və bişmiş kərpicdən inşa edilmiş evlərinin mövcud olduğunu yazırdı (2, 122).

Tədqiqatçı Arif Mehdiyev Azərbaycanda şəhərsalma mədəniyyətindən və evtikmədən bəhs edərək Bərdənin rolunu da dəfələrlə vurğulamışdır (3, 18-29-83).

Etnoqraflardan H.Quliyev və E.Kərimov sovet hakimiyyəti dövründə azərbaycanlıların yaşayış evlərindən danışarkən Bərdə bölgəsindən də misallar gətirmişlər (4, 89-97).

Oturaq həyat tərzini keçirən Bərdə əhalisinin yaşayış evlərinin əksəriyyəti daimi olmuşdur.

Qazma evlər Bərdədə arxaik ev tiplərindən biri hesab edilir. Qazma tipli evlər burada XVIII əsrin ikinci yarısında, şəhər tamamilə Dağıstan yağmaçıları tərəfindən dağıldıqdan sonra tikilmişdi (5, 69).

Q.Osipov Bərdədə qazma evin inşaatını belə təsvir edirdi: "Qazma ev üçün əvvəlcə uzunluğu 3 sajen, eni 2 sajen, dərinliyi isə 1-1,5 sajen ölçüdə bir çala qazırlar. (1 sajen = 2.1336 m – S.Aslanov) Uzununa bir palıd tiri atır, eninə isə pərdi döşəyirlər. Üstünə qamış düzüb, torpaqlayırlar. Ortada pəncərəni əvəz edən baca qoyur, bacanın tuşunda ocaq qalayırlar. Bu qazma evlər qışda isti, yayda sərin olur" (6, 123).

XX əsrin əvvəllərinə qədər Bərdə əhalisinin iqtisadi vəziyyətinin ağır olması, ictimai-iqtisadi inkişafın ləng sürəti bir sıra arxaik ev tiplərinin, xüsusən qazma evlərin son zamanlara qədər qalmasına səbəb olmuşdu.

Bərdədə yaşayış evinin sonrakı inkişafı divarların daş hörgüsü ilə əvəz olunan **qaradamlar** olmuşdur. Əhali bu tip evləri sadəcə "dam" adlandırmışdır. Qaradamlar iki tip konstruksiyaya və memarlıq üslubuna – mərkəzi kvadrat şəkilli qaradamlar və mərkəzi günbəz şəkilli qaradamlar olmaqla, yeraltı və yerüstü tiplərə bölünür, orada yaşayan ailə üzvlərinin sayından asılı olaraq müxtəlif ölçülərdə inşa edilirdi.

Qaradamların xarakterik xüsusiyyəti ondan ibarət idi ki, onların tikinti-konstruksiyaya işləri bilavasitə divarlar üzərində yox, qaradamın orta hissəsində basdırılmış dörd ədəd yoğun dirəklər üzərində aparılırdı (7, 34).

Qaradam tipli evlərin tikilməsi üçün yamacın güney hissəsində kalafa yerini müəyyənləşdirib, onun küncələri boyunca xəndək qazılırdı. Sonra kalafanın küncələrinə divardan təxminən 1 m aralı dörd yoğun və haçalı dirək basdırılır, dirəklərin haçasına geydirilmək şərtilə bir-birinə paralel iki kərən (tir) atılırdı. Bu tirlərin üzərinə onlara planda kvadrat əmələ gətirən digər iki tir atılırdı. Möhkəm ağac dirəklər üzərində yoğun tirlərdən düzəldilən dam örtüyü getdikcə daralan yaruslarla yuxarı qaldırılaraq pilləli, çoxmərtəbəli günbəz əmələ gətirirdi. Bu iş prosesi, günbəzin ortasında istənilən ölçüdə baca (pəncərə) alınadək davam etdirilirdi. Bacadan həm içəri işıq düşür, həm də ocağın tüstüsü bayıra çıxırdı. Künbəzin bayır tərəfi sıx döşənmiş pərdilər vasitəsilə örtülür, üzərinə carcı və avar döşənirdi. Damın günbəzinə torpaq qatı əlavə etmək üçün, adətən kalafanın içərisindəki torpaqdan istifadə edilirdi. Bu torpaq qatı "kövər" adlanır, onun qazılıb damın üstünə atılmasına isə "damın kövərinin atılması" deyilirdi. Arxa və yan divarları torpağın içərisində qalan qaradamın

fasad divarı daşdan hörülür, orada 90-100 sm enində giriş yolu qoyulurdu. Qaradamin qapısı dabanlı olmaqla, uc çıxıntıları vasitəsilə çərçivəyə geydirilirdi. Giriş yolunun üstündə yağmurluq düzəltmək üçün iki dirək üzərində çardaq qurulurdu (8, 55).

XIX əsrin sonlarında Ağdam və Bərdə rayonlarının düzən hissələrində qaradamlar tədricən yerüstü yaşayış evləri tərəfindən sıxışdırılaraq yeni tipli evlərlə əvəz olunurdu (9, 164).

Bərdə şəhəri üçün xarakterik olan belə ev tiplərindən biri də yerüstü daxal evlər idi. Belə evlər hətta 1960-cı illərə qədər mövcud olmuşdur. Daxal evlər əsasən bölgədə bol tikinti materialı hesab olunan qarğı və qamışdan inşa edilirdi.

Divarları çubuq, qarğı və ya qamışdan hörülən bu qəbil tikililər xalq arasında “çəpərə” (Şəki-Zaqatala zonasında), “çubuq hörgülü” (Kür-Araz vadisində), “çovıstan” (Zəngilan, Füzuli, Jdanov (indiki Beyləqan-S.A.), Ağcabədi və Naxçıvan MSSR rayonlarında), “daxal” (Ağdam və Bərdə rayonlarında) adlandırılırdı (10, 48).

Bərdə şəhər sakinləri - Süleymanov Allahverən və Şərifov Azadın məlumatına görə bu tip evləri əhali “qarğı daxal” adlandırır.

Ə.Ələkbərov yazırdı: "Xalq yaşayış evlərinin ənənəvi tipləri hələ də Aran zonasında qalmaqdadır. Məsələn, Bərdə, Ağdam, Ağcabədi və digər rayonlarda qaradamlar yavaş-yavaş yerüstü tikililərlə əvəz olunur. Bu tipli evlər konstruksiyasına görə mükəmməlikdən çox uzaqdır. Əsasən qamışdan hörülür, üstündən isə gil suvaq çəkilir" (11, 73).

XX əsrin əvvəllərində Bərdədə artıq tikinti materiallarına və memarlıq xüsusiyyətlərinə görə fərqlənən, çiy və bişmiş kərpicdən geniş pəncərəli evlər tikilməyə başlandı. Belə evlər əhali arasında otaq, otaqlı evlər, işıqlı evlər adlandırılırdı (12, 80).

Bərdənin Tərtər çayı sahilində yerləşməsi əhaliyə çaydaşından (yerli əhali bu daşı “put” adlandırır - S.A) və Şahbulaq ərazisindən gətirilən daşın hesabına yeni evlərin tikilməsinə zəmin yaratmışdır. Nahamar, yonulmamış belə daşları ustalar balta ilə çaparaq müvafiq ölçüyə salmaqla hörürdülər.

Maddi cəhətdən daha imkanlı ailələrin və din xadimlərinin yaşadığı evlər digər evlərdən fərqlənirdi.

Bərdə kəndində varlı kəndlilərin evi 2-3 otaqdan ibarətdir, biri qonaqdan ötrü nəzərdə tutulur, təmiz və sahmanlıdır, qalanında özləri olurlar. Kasıbların evi bir otaqlıdır. Varlı bərdəlilər evlərini daşdan və bişmiş kərpicdən, kasıblar isə çiy kərpicdən tikdirirlər. Evə bir qapı, bir və yaxud iki pəncərə qoyurlar. Kasıblar pəncərəyə şüşə əvəzinə yağ hopdurulmuş kağız tuturlar” (13, 123).

Çiy kərpic evlər əhali arasında “ayıbalası” adlandırılan, gil və samanla yoğurulmuş və 0.60-0.80 sm ölçüdə kəsilmiş pəlçiqdən (Bərdədə batdaq adlandırılır) inşa edilirdi. Ailənin maddi imkanından asılı olaraq bəzi evlər bünövrəsi çay daşından olmaqla ikimərtəbəli, tikilir, divarın möhkəm dayanması üçün bir neçə cərgə hörüldükdən sonra aralarına “kətil” adlanan yoğun dirəklər qoyulurdu. Divarlar hər iki üzə saman qarışı sarı gillə şirələnirdi.

Bu tip evlərin taxta qapısı və kiçik, ikitaylı pəncərəsi olurdu. Çox zaman evin içərisinin görünməməsi məqsədilə pəncərənin çöl tərəfindən də ikitaylı taxta qapı qoyulurdu. Belə evlərin pəncərəaltısının eni 0.70 sm ölçüdə olurdu.

Dam örtüyü isə araları 0.60-0.70 sm olan tirlərdən düzülürdü. Bu tirlərin üstündən torpağın döşəməyə tökülməsinin qarşısını almaq məqsədilə qarğıdan hörülmüş tərəcə, tərəcənin üstündən əsasən çay kənarlarından bitən cil düzür, cilin üstündən isə torpaq və saman qarışıq palçıq tökərək balıqbəli formasında düzəldirdilər. Cil qış fəslində evdə istiliyin saxlanması üçün əvəzsiz material hesab olunurdu. Kərpic evlərin tikintisi XX əsrin 60-cı illərinin sonuna qədər davam etmişdi.

Evlərin tikintisində lazım olan ağac materialı şəhərə yaxınlıqdakı Xan və Sultanbud meşələrindən kəl arabaları ilə daşınırdı. Bərdədə evlərin tikilməsində əksərən Şəki şəhərindən gələn ustalar çalışırdılar. Evlərin otaqları 3 m enində, 6.5 m uzunluğunda kəllayi plan quruluşuna malik inşa olunurdu.

1967-ci ildə dəmiryol xətti istifadəyə verildikdən sonra Bərdə respublika əhəmiyyətli şəhər kimi inkişaf etməyə başladı. Şəhərin iqtisadi yüksəlişi digər sahələrdə olduğu kimi, inşaat işlərində də özünü aydın göstərirdi. Dəmiryolla şəhərə daşınan tikinti materiallarının sayəsində artıq qapı və pəncərə açırımlarında, döşəmə və tavan örtüklərində taxtadan daha çox istifadə edilməyə başlandı. Burada yeni tipli yastı damlı evlər meydana gəldi .

Yaşayış evlərinin xarici görünüşü də tədricən dəyişir və onlar islam ənənələrinə dayanan əvvəlki qapalı xarakterini itirməyə başlayırdı.

Müvəqqəti yaşayış evləri. Bərdədə əhalinin yaylaq və qışlağa köçməsi ilə bağlı müvəqqəti yaşayış evləri (alaçıq, dəyə, pəyə evlər, çovustan və s.) də mövcud olmuşdur. Dəyə, qarakeçə, muxru (muxur), alaçıq öz həcminə, qismən formasına görə az-çox dərəcədə birbirindən fərqlənən, lakin qəlib və çubuqlardan ibarət olan sadə formalı ev tipləri idi (14, 66)

Əsasən oturaq həyat təzi keçirən bərdəlilər yaz aylarında Laçın, Kəlbəcər və digər dağlıq rayonların yaylaqlarında müvəqqəti yaşayış evləri tikirdilər.

Getməmişdən öncə mal-qara yuyulmuş, köç aprel ayının sonlarından başlayırdı. Baş çoban fərasətli, bacarıqlı və mal-qarası çox olan olurdu. Təxminən 8-10 gün ərzində el yaylağa çatırdı. Köç yolu boyu müvəqqəti olaraq alaçılar tikilirdi.

Yol boyunca tikilən alaçığa "oğrubaşı binə" deyirmişlər. Mənası onun tikilməsində istifadə edilən çubuqların yuxarıdan bir topadan birləşməsi ilə bağlı idi.

Bərdə şəhər sakini Cavad Şərifovun məlumatına görə şəhər əhalisinin əsas yaylaq yerləri Murovdağ, Kəlbəcərdə Yuxarı Sarıyel yaylası, Ceyran bulağı, Sarıbulaq, Kilgəz və s. adlı düşərgələr idi. Adətən yaylaqlara maldarlıqla məşğul olan ailələr köçürdülər. Kəlbəcər rayon sakini Haqverdi Cəmilovun məlumatına görə bərdəlilərin bu yaylaqlarda qurduğu əsas müvəqqəti yaşayış evləri alaçıq, dəyə, sonralar isə mağar olmuşdur.

Normal alaçıq əsasən 40 ədəd çubuqdan tikilirdi. Çubuqlardan 20-si yan çubuq, 8-i arxa çubuq, 8-i qənsər çubuq, 4-ü isə gədə çubuq adlandırılırdı

Alaçıq qurarkən yerə dayaq dirək, dirəklərin ətrafına alaçıqın böyük və kiçikliyi nəzərə alınmaqla çubuqlar basdırılırdı. Alaçıq çubuqları əsasən vələs ağacının (bəzən də palıd ağacının) elastik budaqlarından düzəldilirdi. Alaçıq çubuqlarını yerə basdırarkən möhkəm dayanması üçün dibinə su töküb tapdalayırdı, torpağa mıxçalar çalırtdılar. Çubuqları mıxçaların arasında onların dibləri quruyanaqəd saxlayır, əyərək çatı ilə hər tərəfdən bir-birinə çatırdılar. Çubuqlar

bərkidildikdən sonra örkənlə bağlanıb daha da möhkəmləndirilirdi. Əvvəlcə örkənin bir ucunu qapının çubuğuna, sonra bütün çubuqlara dolayır və qapının ikinci çubuğunda çəkib möhkəm bağlayırdılar. Alaçıqın çubuqları möhkəmləndirildikdən sonra ətrafı çətənlə örtülür, çətənin ucları isə qapının sağ və sol çubuqlarında bağlanırdı. Dairəvi formada bağlanmış çətəni hər tərəfdən alaçıqın çubuqlarına sicimlə bərkidir, sonra üstünü keçə ilə örtürdülər.

Dəyə alaçıqdan kiçik olmaqla, möhkəmliyinə görə də ondan geri qalırdı. Belə fərqli xüsusiyyətlərinə baxmayaraq əslində alaçıq və dəyə eyni bir müvəqqəti yaşayış evinin iki müxtəlif tipidir.

Dəyənin qurulması üçün müəyyənləşdirilmiş dairəvi, yaxud oval sahəyə çubuqlar basdırırdılar. Çubuqların sərbəst uclarını qövs şəklində əyərək əks istiqamətində basdırılmış çubuqlarla birləşdirib sicimlə bağlayır, ətrafına çətən çəkir, üstünü keçə ilə örtürdülər. Həm alaçıq, həm də dəyənin kənarlarından yağış suyunun axması üçün kiçik arxlar qazırdılar. Belə arxlar “xarım”, yaxud “qarım” adlandırılırdı.

XX əsrin 80-ci illərindən sonra bu cür alaçıqlar sonradan hazır formada olan mağar çadırları ilə əvəz olundu.

XX əsrin əvvəllərində Bərdədə mövcud olmuş pəyə tipli müvəqqəti evlərdə buraya qışlamaq üçün Kəlbəcər, Laçın və digər dağlıq ərazilərdən gəlmiş elatlar yaşamışlar. Bu bölgələrdən mal-qarası ilə gələn maldarlar pəyənin bir hissəsini heyvanlar, digər hissəsini yaşayış üçün ayırır, belə demək mümkünsə, heyvanları ilə birgə yaşayırdılar. Yerli informatorların məlumatına görə belə evlər yerdən güclə seçilən yarımqazmalardan ibarət olmuşdur.

Mənbələrdə Bərdədə qamış və qarğıdan “çovustan” tipli evlərin də mövcud olması göstərilir.

Çovustanı tikərkən alaçıqda olduğu kimi ağacdan karkas hazırlayır, evin yanlarını və damını qarğı və qamışla hörürdülər. Yan divarlara hörülmüş qarğı “tapan”, damın üstünə hörülən qarğı çubuqları isə “tərəcə” adlanırdı. Evin yanlarını tapan ilə bağladıqdan sonra saman və gildən hazırlanmış palçıqla çöl və içəri tərəfdən suvayırdılar. Dam – tərəcəni keçə ilə örtürdülər. Bu tip evlərin damı yağış və qar sularının axması üçün yanlardan bir qədər maili qurulurdu. Çovustanın da kənarında kiçik arxlar (xarım) qazır, evin qapısını isə alaçıqda və qaradamda olduğu kimi kilim, şəddə, yaxud taxta ilə örtürdülər.

Çovustan əvvəllər müvəqqəti yaşayış yeri olmuş, sonralar tikinti vərdişləri təkmilləşdikcə və yeni inşaat materialları meydana gəldikcə, bərdəlilərin bir qismi bu evlərdən çıxaraq kərpic və daşdan inşa edilən evlərə köçmüş, çovustandan təsərrüfat tikilisi kimi istifadə etmişlər.

Çovustandan sonralar təsərrüfat tikilisi kimi istifadə edilməsi haqqında Q.Osipovun qeydlərində də rast gəlinir: “Bağın bir yerində barama qurdları üçün yer ayırırlar, ona “çevustan” deyirlər. O torpaqdan hündür yerdə qamışdan hazırlanır. Çevustanın bir qapısı və pəncərəsi var. Bayır tərəfdən qamış divarlar palçıqla örtülür, bəzən çevustanın divarları olmur, o yalnız asma çətirdən ibarət olur (15, 131).

Yaşayış evlərinin daxili sahmanı. Bərdə şəhər sakinləri Məmmədov Rauf və Əliyev Arifin verdikləri məlumata görə XIX əsrin sonları-XX əsrin əvvəllərində Bərdədə mövcud olmuş yaşayış evlərinin döşəməsi torpaq olmuş,

qışda üzərinə qamış və ya həsir, onun üstündən keçə, keçənin üstündən isə palaz, kilim və ya gəbə döşənmiş isti fəsillərdə isə yığışdırılmışdır.

Bərdə kəndində mövcud olmuş qazma yaşayış evinin daxili tərtibatına gəldikdə onların döşəməsinə qamışdan hörülmüş həsir salınır, üstündən xalça və ya palaz döşənirdi.

Adətən evin döşəməsini sarı torpaq, kül və mal təzəyi qarışığından istifadə etməklə şirəliyirdilər. Bu şirələmə evin həşaratlardan qorunmasına xidmət edirdi.

Qaradamların isidilməsində orta ocağı əsas rol oynamışdır. Bu tip evlərin arxa divarında döşəmədən azacıq hündürdə qurulmuş kürsünün üstünə xalça-palaz və yorğan-döşək yığılırdı.

Qazma evlərin isidilməsi məqsədilə isə otağın ortasında tənəkədən (ağ dəmir təbəqə) və ya gildən dördbucaqlı formada hazırlanmış manqaldan istifadə olunurdu. Adətən manqal dörd ayaqçığın üstündə quraşdırılırdı.

Çiy kərpicdən tikilən evlərdə isə bir divarın küncündə kərpic buxarı tikilir və evin damına qədər qaldırılırdı. Evin isidilməsində və yeməklərin hazırlanmasında belə buxarılardan XX əsrin sonlarına qədər istifadə olunmuşdur.

Bərdə şəhər sakini Əliyev Hətəmin məlumatına görə otaqların divarında hündürlüyü və eni 1 metr, dərinliyi isə 0.50-0.60 sm ölçüdə yorğan-döşək, pal-paltar yığmaq üçün "camaxtan" adlandırılan açırımlar düzəldilirdi. Şəhərin bəzi sakinləri bu açırımı "dilo" adlandırırdı.

Beləliklə, mənbələr, apardığımız müşahidələr, etnoqrafik-çöl materialları və informatorların məlumatına əsasən demək olar ki, XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində Bərdədə müxtəlif tipli yaşayış evləri mövcud olmuş, onların daxili sahmanında o qədər də ciddi fərq qeydə alınmamışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Məhərrəmovə Solmaz. XIX – XX əsrin əvvəllərində Kiçik Qafqazın cənub-şərq bölgəsinin maddi mədəniyyəti və təsərrüfatı. Bakı.2007, 208 s.
2. Осипов Г. Селения Барда Джеванширского уезда Елизаветпольской губернии. СМОМПК, вып. XVII, II отдел. Тифлиς: 1893. стр 601
3. Мехтиев А. Народное жилище Азербайджана с древнейших времен до начала XX века. Баку, 2001. стр 334
4. Гулиев Г. Керимов Э. О некоторых этнографических аспектах преобразования сельского жилища азербайджанцев за годы советской власти. Известия АН АзССР. Из серии истории, философии и права, 1985, №3. стр. 89-97.
5. Мамедов Г.М. Каиме Бедреддинзаде Алибея (перевод), часть 2. Известия АН. Из серии истории, философии и права, 1988, №4, стр 67-108
6. Осипов Г. Селения Барда Джеванширского уезда Елизаветпольской губернии. СМОМПК, вып. XVII, II отдел. Тифлиς: 1893. стр 601
7. Məhərrəmovə Solmaz. XIX – XX əsrin əvvəllərində Kiçik Qafqazın cənub-şərq bölgəsinin maddi mədəniyyəti və təsərrüfatı. Bakı, 2007, 208 s
8. Azərbaycan etnoqrafiyası. Üç cildə. II cild səh 57. Bakı, 2007. Səh 384

9. Измайлова А. К вопросу о карадах на территории Азербайджанской ССР в XIX- нач. XX вв. Азербайджанский этнографический сборник. Исследование и материалы. Баку, 1964.
10. Nəsirli. M. Azərbaycan SSR Şəki-Zaqatala zonası əhalisinin yaşayış evləri. Bakı, 1975, səh 266.
11. Алекперов А. Секция истории материальной культуры за первый год работы. АзФАН: т. XXV. Сер. истор. стр 73-79 Баку, 1936
12. Məhərrəmovə Solmaz. XIX – XX əsrin əvvəllərində Kiçik Qafqazın cənub-şərq bölgəsinin maddi mədəniyyəti və təsərrüfatı. Bakı, 2007, 208 s
13. Осипов Г. Селения Барда Джеванширского уезда Елизаветпольской губернии. СМОМПК, вып. XVII, II отдел. Тифлиς, 1893. стр 601
14. Nəvilov H.A. Azərbaycan etnoqrafiyası. Bakı, 1991. Səh 253
15. Осипов Г. Селения Барда Джеванширского уезда Елизаветпольской губернии. СМОМПК, вып. XVII, II отдел. Тифлиς, 1893. стр 601

İNFORMATORLAR

1. Şərifov Cavad Azad oğlu. Bərdə şəhəri (1926-ci il təvəllüdü)
2. Məmmədov Rauf Əlihüseyn oğlu. Bərdə şəhəri (1949-cu il təvəllüdü)
3. Əliyev Arif Məmiş oğlu. Bərdə şəhəri (1931-ci il təvəllüdü)
4. Süleymanov Allahverən Nadir oğlu Bərdə şəhəri (1939-cu il təvəllüdü)
5. Əliyev Hətəm Əsədulla oğlu. Bərdə şəhəri (1948-ci il təvəllüdü)
6. Cəmilov Naxverdi Əliqəmə oğlu Kəlbəcər rayonu (1965-ci il təvəllüdü)

Сеймур Джаннат оглы Асланов

НАРОДНОЕ ЖИЛЬЕ В БАРДЕ В XIX И В НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ (на основе этнографических-степных материалов)

РЕЗЮМЕ

В предьявленной статье дается всесторонняя информация о типологии, строении и дальнейшем развитии народных жилых домов в городе (селе) Барда, расположенном на территории Карабаха, относящихся XIX и XX векам, научное литературы и собранных у жителей Бардинского района степных-этнографических материалов. Хозяйственные традиции населения Барды, ранее существующие здесь строительные материалы, экономический быт и этнические особенности являются важными факторами, повлиявшими на форму и типовую разновидность жилых домов. В связи с тем, что население занималось скотоводством и сельским хозяйством, поэтому они строили сезонные и постоянные жилые дома, соответствующие такому образу жизни. В статье рассказывается и о динамике развития форм средств освещения и отопления, в том числе затрагиваются вопросы о месте ковров и прочих вещей, используемых во внутреннем убранстве этих жилых домов.

Seymur Jannat oğlu Aslanov

**THE DWELLING HOUSES IN BARDA POPULATION
(IN XIX CENTURY AND BEGINNING OF THE XX CENTURIES)
(on the basis of the field-ethnographic materials)**

SUMMARY

The presented article provides the information about the typology, structure of the dwelling houses and their subsequent development existed in XIX and XX centuries in Barda city (village) located in the territory of flat Karabagh on the basis of the ethnographic-field materials that were collected from the scientific literatures concerning XIX-XX centuries and from the residents of Barda region. The economic traditions of the Barda population, the construction materials existed here, their economic way of living and ethnic features are among the factors that greatly affect on the form and type diversity of the dwelling houses. Because the population was engaged in husbandry and cattle-breeding, they had constructed the dwelling houses with permanent and seasonal character in accordance with such a lifestyle. Along with the form and variety of the lighting and heating devices of the houses and investigating them according to their development dynamics, the issues such as a place of carpet and other products in the internal comfort of these dwelling houses are touched in this article as well.